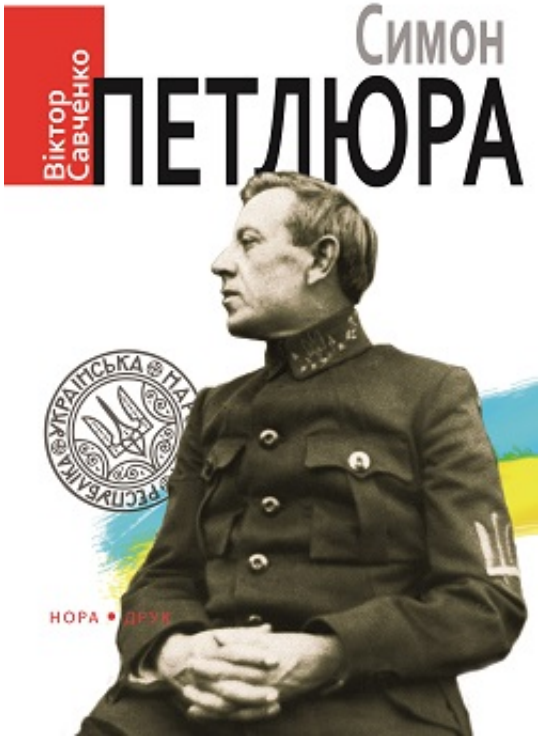
Написав Софія Філоненко
Неділя, 10 липня 2016, 10:48

Джерело: Буквоїд

Савченко В. Симон Петлюра.– К: Нора-друк, 2016.– 469 с.

У всьому світі люди охоче читають біографії відомих і знаменитих та дивляться байопіки. Звісно, це може бути про Вінстона Черчілля, але здебільшого – про Коко Шанель, Елвіса Преслі та Стіва Джобса. Здається, лише в Україні нині такий шалений попит на біографії історичних діячів та політиків. Це абсолютно природно, бо 1) нам потрібна власна історія, а не сфальсифікована колонізаторами, 2) нам потрібні національні герої.

У радянські часи бажання читати про відомих людей задовольняли книжкова серія «ЖЗЛ» та її українська сестра «Життя славетних». Щоправда, біографії в них підлягали суворій ідеологічній селекції та корекції. За часів Незалежності прикметні явища в цій царині – серії «Знамениті українці» («Фоліо»), «Життя видатних дітей» («Грані-Т»). Останніми роками до гурту доєднався «Клуб сімейного дозвілля» з біографіями Степана Бандери та Романа Шухевича, а також видавництво «Країна мрій» із серією «Творці державного престижу». Звісно, існує й чимала кількість позасерійних видань у різних жанрах біографістики – від роману до документальної історії. І все ж, перед письменниками й видавцями, а в перспективі – сценаристами й режисерами, сьогодні –

розлоге поле для роботи.

Питання про героїв і великих не тільки теоретичне – воно раз у раз виходить у сферу практики. Чи присвоювати Донецькому університету ім'я Василя Стуса, а Бориспільському аеропорту – ім'я Івана Мазепи або Ігоря Сікорського? Чи перейменовувати Московський проспект у Києві на честь Степана Бандери? Чи має стояти у Львові на площі Євгена Маланюка пам'ятник Степану Тудору? А в Харкові висіти пам'ятна дошка Юрієві Шевельову? Зрештою, чому на національній валюті є портрет Михайла Грушевського, але немає портрету людини, яка неймовірно багато зробила для утвердження української держави, – Симона Петлюри?

На «Книжковому арсеналі» у квітні 2016 року видавництво «Нора-друк» презентувало читачам нову книжку – біографію «Симон Петлюра» , написану Віктором Савченком. У цілому, її текст уже знайомий українському читачеві завдяки більш ранньому «фоліївському» виданню 2004 року. Тепер автор доповнив і дещо переробив його, а завдяки перекладу Артема Сопронюка Петлюру було «українізовано».

Одесит Віктор Савченко – у своїй стихії: Українська революція, Громадянська війна, масони та анархісти – ось традиційні для нього теми, на які він висловився у двох десятках книжок та сценаріях телефільмів. Крім Симона Петлюри, він спростовував радянські міфи і стосовно постатей Нестора Махна, Павла Скоропадського та Григорія Котовського. Кому хоч раз пощастило послухати автора наживо, той напевно помітив унікальний талант популяризатора, вміння захопливо й доступно розповідати про історичні події та легендарних персон. Широка ерудиція, опертя на факти та підкреслена непафосність історика свідчать на його користь.

На обкладинці своєї біографії Симон Васильович дивиться убік, кудись далеко, немов уже у Вічність. Це інтуїтивно пов'язується з його Таємницею: маючи вправне перо, він не лишив по собі спогадів, на відміну від Винниченка, Грушевського, Денікіна, Керенського та багатьох інших. Тому, за винятком кількох окрушин в епістолярії, він практично позбавлений права на власний голос. Упродовж 90 років після вбивства за Петлюру говорять інші – друзі й вороги. Таємниця полягає ще і в тому, як із чоловіка без особливих прикмет, із посередніми задатками, мало схожого на Юлія Цезаря і зовні, і за типом характеру, розвинувся ватажок всеукраїнського масштабу, володар умів і сердець, символ української боротьби?

Постать Симона Петлюри – цікава й неймовірно важка для біографа. Чи варто тут згадувати сотні полемічних списів , троянди і терни , п'єдестали та ешафоти , що переповнюють наукові та публіцистичні писання про нього? Останнім часом про Головного Отамана сказано багато, про його життя розповідали вчені Володимир Сергійчук та Сергій Литвин (зі значним пієтетом) та Валерій Солдатенко (без особливої поваги), опубліковано чималий корпус документів, листів, спогадів, промов і відозв. Віктор Савченко свідомо ухилився від глорифікації чи компрометації свого героя. Він шукає третій шлях між цими полюсами, поставивши собі ціллю триматися тільки фактів і вільно говорити про його здобутки й помилки.

Мабуть, такій настанові зрадів би і сам Симон Васильович, який у листі до генерала-хорунжого Миколи Удовиченка просив останнього: «…В оцінці моєї персони Ви повинні бути правдивим: що було чи є в моїй особі, в моїй діяльності негативне, те треба так і освітити, не замазувати, а на світло денне витягти. Коли Ви знайдете щось в моїй діяльності доброго слова варте, то і тут будьте вірним правді, своїй власній совісті. Не прибільшуйте, але і не зменшуйте. …Для мене почався вже суд історії. Я його не боюсь, бо маю в Бозі надію, що мене і мою діяльність пізніш краще і вірніше зрозуміють, як сучасники» (1922).

Те, що біограф іде услід за фактами, викликало негативну оцінку Валерія Солдатенка. Аналізуючи в «Українському історичному журналі» (2004 р., № 6) перше видання біографії Петлюри саме як науковий витвір, він закинув Савченку брак цілісної концепції Української революції, уявлення про неї як про «штучний феномен» чи про її «віртуальність». Прикре враження на історика справило вживання в російськомовному тексті неперекладених слів «самостийность» та «незалэжнисть», мовби з відтінком іронії. У виданні 2016 року я такого не спостерігала, а в оновленому «Вступі» Савченко виважено говорить про водорозділ українського суспільства у 2014 році, про Революцію Гідності, анексію Криму, війну на Сході, формування нової української ідентичності.

Однак усе ж таки хочеться оцінювати книжку «Симон Петлюра» в координатах не академічної науки, а її популяризації, як видання для широкого й непідготовленого читача. Чи вдалося автору створити живий образ свого героя? Чи витримано рівновагу між раціональним та емоційним?

Отже, наспівуючи «Пане Петлюро, якби ж то була просто сила…» , помандруємо услід за письменником життєвими дорогами Головного Отамана, від батьківської хаті в мальовничій Полтаві – до розстрілу на паризькій вулиці. На сторінках книги Петлюра практично весь час у дії: пише статті, редагує часописи, виступає з промовами, керує

штурмом «Арсеналу», ніжиться в променях слави, веде дипломатичні перемовини, захоплюється, зневірюється, вагається і приймає важкі рішення. Ми бачимо його в декораціях різних міст – Полтави і Києва, Львова і Москви, Вінниці і Кам'янця-Подільського, у стосунках із багатьма діячами – Грушевським і Винниченком, Міхновським і Керенським, Скоропадським і Петрушевичем, Пілсудським і Махном. Автор доречно й завжди помірно цитує мемуари, листи, резолюції та універсали – і все це створює палітру об'єктивних (із документів) та суб'єктивних (із приватних думок) оцінок. Хоча белетристичних моментів у книжці майже немає, ефект присутності – є.

Текст оживляють барвисті деталі: ось Симон Васильович стає на коліна в сніг і плаче від радості, цілуючи хрест на Софіївській площі. Ось члени Директорії в Київській опері сидять на підмостках сцени у п'яти оксамитових, із золотом, кріслах. Ось петлюрівці в січні 1918 року підходять до Дніпровських мостів і бачать київську панораму – масштабну картину артилерійського обстрілу більшовиками.

Віктор Савченко підкидає читачеві цікаві факти. Чи знаєте ви, що від народження Петлюру звали Семеном, але він змінив ім'я на Симон, подібно до Болівара? (авторська гіпотеза, за словами Солдатенка). Що в московському будинку на Луб'янці, де Петлюра працював бухгалтером у страховій конторі «Росія», за сім років базуватиметься чека Дзержинського? Що в той час, як герой був ув'язнений у Лук'янівці, йому запропонували перекласти з французької твори Жуля Верна, щоб підтримати фінансово? Що Винниченко, заздрячи популярності Петлюри, не дав в'їхати йому в Київ на чолі Директорії на білому коні?

І звісно, у книзі чимало історичних гіпотез, пов'язаних із масонством Головного Отамана. Факт загальновідомий – навіть у львівській ресторації «Масонська ложа» на Площі Ринок на видному місці висить портрет Симона Петлюри. Савченко як автор «України масонської» (2008) добре знається на цій темі, тут він наче риба у воді, тому розмірковує, як масонські зв'язки та ідеали визначали політичні спрямування та вчинки його героя, чому масонство було «тіньовою» стороною російсько-українського протистояння.

Біограф рельєфно окреслює драму людини, затиснутої в неможливі обставини, коли розмір української держави скорочується, мов шагренева шкіра, як тоді співали в народі: «У вагоні – Директорія, під вагоном її територія». Петлюра, якщо підсумувати, постає таким собі «капітаном потопаючого корабля»: маючи обмаль сил та надмір ворогів, зраджуваний прибічниками і союзниками, він уперто робить відчайдушні спроби вирватися з пастки, відвоювати втрачене – і от же диво! це йому вдається! Та перемоги щоразу короткочасні, і птах удачі знову вислизає з його рук. Такий собі Герой Абсурду,

Сізіф у камюсівському розумінні, який знову і знову котить на гору важенний камінь…

У цілому, образ Петлюри вийшов у Савченка симпатичним: він, на думку історика, єдиний з очільників УНР, здатний на вчинок, рішучий та енергійний. У деяких моментах оповідач, може й ненавмисно, викликає, мов адвокат на суді, гаряче співчуття до свого героя і разом з тим – презирство до Винниченка, якого недолюблює за млявість, заздрісність і безвідповідальність.

З тексту Віктора Савченка випливає, що Петлюра не був талановитим воєначальником, але був майстром політичної гри і, як би ми зараз сказали, мистецтва піару й самопіару. Оця сумнозвісна «проблема парадів» із дзвонами, хрестами, хлібом-сіллю й палкими промовами, що часто дебатується і в спогадах про отамана, і в працях істориків, може розглядатися двояко: не тільки як прояв його марнославності й любові до «театру», але і як уміння продемонструвати народу силу війська, підтримати бойовий дух переможців, віддати належну шану національним символам. У розповіді одеського автора Петлюра постає яскравим харизматиком, обожнюваним військовими і простим людом, а наявність такого лідера на чолі армії – це і перевага (лідер здатний заражати масу ентузіазмом, вести за собою), і певна небезпека (якщо лідер не навчений військовій справі й не має бойового досвіду, покладається в усьому на ближнє оточення). Здається, Віктор Савченко з погляду сьогодення розуміє те, чого не розуміли тодішні ревниві ватажки УНР, не згодні бути на других ролях: сутність «гібридної війни», у якій битва ведеться не тільки за міста і залізниці, але й за голови українців, отже, і реклама, і агітація, і пропаганда за «своїх» і проти «чужих» є природною потребою.

Проблема Петлюри в книзі – це в тому числі проблема національної міфології. Прихильників збройної боротьби за самостійну Україну проти Російської окупації й колонізації послідовно називали «мазепинцями», «петлюрівцями», згодом «бандерівцями». Петлюрівщину радянські історики демонізували, а самого Отамана виводили карикатурою: то він з «угловатой головой на багровой шее» у Миколи Островського, то з «липкими маслянистыми волосами» у Володимира Бєляєва, не кажучи вже про довженківські стрічки «Щорс», «Арсенал», про агітку «П.К.П» («Пілсудський купив Петлюру») та булгаківське «білогвардійське» « чепуха, легенда, мираж » , якого взагалі «не было» . У біографії Віктор Савченко опонує поширеним радянським міфам про авантюриста, кривавого диктатора й погромника-антисеміта, але й піддає сумніву «геніальність вождя», закидаючи йому ідеалізм, козацьку романтику, патріархальність.

Не маючи відповідного фаху, не беруся висловлювати наукові претензії до книжки, бо розглядаю її радше як літературний твір. Біографії місцями шкодить надмірно сухий,

холоднокровний стиль, без тіні «художності», а місцями – захоплення Савченка загальним контекстом подій, на тлі яких губиться постать героя. Про окремі епізоди, як-от перебування Петлюри у Львові чи його роль у крутянській трагедії, хотілося б прочитати більше. Автор переважно сконцентрований на політичній стороні життя свого героя, однак Петлюра майже не представлений як чоловік, батько, син, брат, друг, тобто в приватному вимірі. Усе, що ми дізнаємося, – це його відданість родині і дружині, схильність до спартанства в побуті, нелюбов до алкоголю і до розпусти з «балеринами». Є в книзі цікаві тези про покоління революціонерів, про петлюрівську основу «хвильовизму» і «шумськизму», які не знайшли розгортання й аргументації, – очевидно, потребують окремих студій (а можливо, й написання біографій).

Що маємо в підсумку? Повноцінний і динамічний життєпис Симона Петлюри, по вінця насичений фактами, проблемними питаннями, безумовно, актуальний у теперішній момент. Настільки актуальний, що часом аж мороз по спині: чи ми досі в зачарованому столітньому колі українського минулого? Власне, біографією Головного Отамана Віктор Савченко дає ще одну відповідь на давнє й болісне питання: чому зазнали поразки Українська Революція та Визвольні Змагання 1917–1920 років? Таким чином, перед нами – урок історії, який українцям треба нарешті засвоїти.